

Bengt Claussen

Den här bok bör
inte användas för
någon slags publicis-
ring inom detta
århundrade = år 1999.

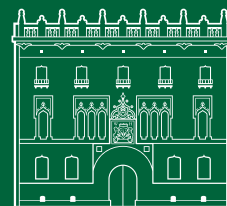
avser

Eva Bergman

LÄRARHANDLEDNING

För högstadiet och gymnasiet

Under ytan vid sekelskiftet 1900



Hallwylska museet

Introduktion till dig som är lärare

Skolvisningen Under ytan vid sekelskiftet 1900 undersöker epokens rådande normer kring kropp, sexualitet och moral i relation till begrepp som genus och klass. I undersökandet av sekelskiftets rådande normer har visningen som syfte att även undersöka hur det var att avvika från det förväntade.

Koppling till läroplanen

Läroplanen är utformad efter Skolverkets läroplan i ämnet historia, för både högstadiet och gymnasiet. Den möter följande mål:

Åk 7–9. Historia:

- Kontinuitet och förändring i synen på kön och könsroller, jämställdhet och sexualitet.

- Hur historiska källor och berättelser om en familjs eller släkts historia speglar övergripande förändringar i människors levnadsvillkor.

Gymnasiet. Historia, 1a-b:

- Kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel, social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet.

- Tolkning och användning av olika slags källmaterial i digital och annan form.

Om lärarhandledningen

Vi vill ge eleverna redskap att granska och kritiskt analysera de normer och villkor som rådde vid det dynamiska sekelskiftet och som format vårt samhälle och dess ideal idag.

Läroplanen kan användas som fördjupningsmaterial efter en bokad skolvisning på museet, vid ett eget klassbesök eller vid digitala besök, då läroplanen är skapad utifrån museets [3D-modell](#).

Introduktionen kan läsas inför ert besök till museet eller i Linnerummet om ni är på museet. Här får eleverna en presentation av museet och dess historia och även information om sekelskiftets föreställningar om kropp, sexualitet och moral.

I del två kommer vi att diskutera tidens sociala normer utifrån paret von Hallwyl äktenskap.

I del tre som handlar om genus tittar vi närmare på två döttrar till paret von Hallwyl, Ebba och Ellen, och möter kvinnliga studenter, rösträttsskamp och skilsmässa. Vi synar även Wilhelminas von Hallwyl samlande i relation till genus.

Sist diskuterar vi manlig homosexualitet och klass med barnbarnet Rolf de Marés liv som utgångspunkt. Eleverna får även läsa om soldats-

1. Introduktion

Huset på Hamngatan 4
Kropp. Sexualitet och moral vid sekelskiftet 1900

2. Övre vestibulen: sociala normer vid sekelskiftet 1900

Äktenskap och heteronormativitet

3. Vardagssalongen och vapenrummet: genus

Döttrarna Ebba och Ellen von Hallwyl, två kvinnoöden (vardagssalongen)

Wilhelmina och samlan-
dets genus (vapenrum-
met)

4. Rökrummet och stora salongen: sexualitet

Barnbarnet Rolf de Maré: homosexualitet och klass (rökrummet)

Soldatprostitutionen i Berzeliipark och den "Svarta boken" (stora salongen)



Wilhelmina och Walther von Hallwyl som nygifta, målade i Schweiz av Édouard Botibonne år 1865.

prostitutionen i Berzeliipark utifrån ”den svarta boken” ur våra arkiv. Skriven av amanuens Bengt Claudelin som nedtecknat klottret han hittade i stadens offentliga toaletter, som var kontaktytor för män som sökte män.

Förslag på uppgifter och diskussionsfrågor till eleverna hittas i slutet av varje kapitel. Arbetsuppgifterna kan utföras både i grupp eller individuellt och kan på så viss bearbetas under lektionstid.

1. INTRODUKTION

Huset på Hamngatan 4

Hallwylska palatset byggdes åt Walther och Wilhelmina von Hallwyl. Stadspalatset byggdes på Hamngatan 4 i Stockholm mellan 1893–1898. Här bodde paret von Hallwyl bara under vintermånaderna. Huset inrymmer ett kontor till familjeföretaget Ljusne-Voxna AB och flera samlingsrum till Wilhelminas samlingar. Palatset är på ca. 2200 kvm² och har över 40 rum utspridda på fem våningar.

Wilhelmina von Hallwyl var en stor samlare och kulturmecenat. Hon samlade på allt från vapen till porslin och skapade den Hallwylska samlingen som består av ca. 50 000 föremål. Med hjälp av unga akademiker skrev Wilhelmina även den Hallwylska katalogen. Den Hallwylska katalogen består av 78 band, i den kan man läsa allt om husets ca. 50 000 föremål, där även husets vardags-föremål ingår.

Kropp, sexualitet och moral vid sekelskiftet 1900

Walther (1839–1921) och Wilhelmina von Hallwyl (1844–1930) är goda representanter för den högborgerliga kärnfamiljen. Äktenskap var under den oskarianstiden, Oskar II:s regeringstid (1872–1907), endast

tillåtet för män och kvinnor emellan och kärnfamiljen var det ideal som skulle följas.

Under paret von Hallwyls samtid pågick stora samhällsförändringar i samband med industrialiseringen. Uppfinningar, innovationer och nya sätt att arbeta möjliggjorde inte bara en effektiviserad produktion av varor men även att urbaniserings- och demokrati-processer kunde ta form. Det är nu människor lämnar landsbygden för de stora städerna i sökandet efter bättre möjligheter.

I spåren av teknisk utveckling, fabriker och urbanisering fanns i samhället under denna period en allmän oro över att mänsklighetens andliga och fysiska energi försämrades. Det stora hotet, i form av degeneration och dekadens, fanns i de stora städerna.

Samhällsdebattörer ansåg att kärnfamiljen hotades, då föreställningar om manligt och kvinnligt rubbades i de stora städerna. Exempelvis påstod en del kritiker att högre studier för unga kvinnor kunde göra dem infertila. Alltså, att de inte kunde skaffa barn!

Vid sekelskiftet 1900 rådde, liksom under vår samtid, tankar och idéer om kön, kropp och sexualitet. Dessa kommer att undersökas i den här lärarhandledningen med familjen von Hallwyl och deras palats i fokus.

2. ÖVRE VESTIBULEN: SOCIALA NORMER VID SEKELSKIFTET 1900

De stora marmortrapporna i entréhallen leder oss upp till den storslagna [övre vestibulen](#). Här hänger ett flertal porträtt på Walther von Hallwyls släkt, porträtten daterar från 1500- till 1800-talet. För att bekanta oss med familjen von Hallwyl ska vi nu rikta vår uppmärksamhet till den norra väggen där det hänger fyra ovala porträtt. De två nedersta porträtten visar Walther och Wilhelmina von Hallwyl som nygifta,



*Wilhelminas föräldrar,
Johanna (född Wallis) och
Wilhelm Kempe.*

medan de två övre ovala porträtten visar Wilhelmina von Hallwyls föräldrar Johanna och Wilhelm Kempe.

Den 1 oktober 1844 föds Wilhelmina von Hallwyl i Gamla stan. Hon blir det enda barnet till makarna Kempe som var kusiner till varandra. Inom adeln och de högre samhällsklasserna var det inte ovanligt att gifta sig inom släktet, på så sätt höll man samman släktens egendomar och andra tillgångar. Wilhelm Kempe var en mycket framgångsrik företagare medan Johanna Kempe var samlare och musikaliskt lagd. Wilhelm grundade bland annat företaget Ljusne Woxna AB i Hälsingland och bedrev export av järnbruk och trävaror till hela världen. På så sätt byggde Wilhelminas far upp en förmögenhet.

Familjens förmögenhet gjorde med tiden Wilhelmina till en eftertraktad arvtagerska bland Stockholms societet. Sexton år gammal, konfirmerades Wilhelmina i den Tyska kyrkan i Gamla stan. I samband med konfirmationen kom unga flickor att betraktas som vuxna, det var nu dags för den unga Wilhelmina att debutera i sällskapslivet. Wilhelmina gick på baler, som andra unga kvinnor från hennes samhällsklass. Vid dessa baler skulle hon träffa en lämplig kandidat att gifta sig med, men Wilhelmina hittade aldrig en lämplig friare på balerna. Friare fanns, men Wilhelmina ansåg att hennes potentiella friare egentligen inte var efter henne själv utan efter familjens förmögenhet. I hennes årsanteckningar har Wilhelmina skrivit att hon kände sig som ”en uppbyren dansdocka för min fars pengar”.

Efter tre balsäsonger hittar Wilhelmina sin blivande man på en kurort i Tyskland som hon besöker tillsammans med sina föräldrar år 1864. Friaren uppsöker familjen Kempe och introducerar sig själv som greven Walther von Hallwyl. Efter två veckor skriver Walther ett brev till Wilhelm där han uttrycker önskan om att få gifta sig med Wilhelmina. Wilhelm

Kempe var till en början negativt inställd till idén att låta dottern gifta sig med Walther men Wilhelmina motsätter sig sin far. Efter en tid av eftertanke och stridigheter far och dotter emellan, förlovar sig Walther och Wilhelmina året därpå i familjen Kempes hem i Gamla stan. Äktenskap mellan adeln och borgarklassen hade under 1800-talet blivit allt vanligare.

Förlovningen blev till med förutsättning att Walther skulle flytta till Sverige och lära sig allt beträffande Ljusne-Voxna AB, familjeföretaget, för att på så sätt en dag ensam kunna leda den industriella verksamheten.

I detta äktenskap föddes fyra döttrar, Ebba (1866–1960), Ellen (1867–1952), Elma (1870–1871) och Irma (1873–1959). Vi kommer att få läsa mer om familjens döttrar i kapitlet ”Genus”.

Äktenskap och heteronormativitet

Äktenskap var en viktig social och juridisk institution vid sekelskiftet 1900 som var starkt reglerat av lagen, kyrkan och sociala normer. Giftermålet som då endast kunde vara heterosexuellt, innebar att sex och reproduktion som fenomen genom äktenskapet blev socialt accepterade. Äktenskap vid denna period handlade lite om kärlek och mer om pengar och status. I högre ståndkretsar var konvensäktenskap mycket vanliga, grundade antingen på ekonomiska intressen eller social status. Att vara en förmögen arvtagerska som Wilhelmina gjorde ingen skillnad, enligt lag, fick kvinnor inte bestämma över sina egna ekonomiska tillgångar. Så var det för alla kvinnor oavsett klass och tillgångar. En kvinnas förmögenhet gick till maken. Gifta kvinnor i Sverige förblev omyndiga fram till 1920, Wilhelmina blir därför först myndig och får rösta när hon är 76 år gammal.

Walther och Wilhelminas äktenskap representerar samhällets dåtida ideal om samlevnad. De gifter sig,



Ida Uhse på godset i Hildesborg. Här sitter hon tillsammans med Walther von Hallwyl och en okänd man.

skaffar barn och lever på många sett ett heteronormativt liv – men vad innebär att leva heteronormativt vid sekelskiftet? Och vad menas med heteronorm?

Att leva en heteronormativ livsstil på 1900-talet innebar att män och kvinnor ingick i äktenskap. Som äkta man och hustru förväntades män och kvinnor ha olika roller både i de privata och offentliga rum. Män hade rollen som familjefadern och försörjare medan kvinnor skulle vara mödrar och hustrun. När vi pratar om privata eller offentliga sfärer menar vi alla de möjliga platser människor rör sig i. Platser som skolor, torg eller hem, kan indelas i privata och offentliga rum. Skolan är en del av offentliga rummet medan hemmet ingår i det privata rummet.

Vid sekelskiftet 1900 hade män och kvinnor olika tillträden till de offentliga och de privata rummen. Män hade i regel en större deltagande i samhället. Män hade till skillnad från kvinnor betydligt lättare att få arbete eller studera. Därför hade män tillgång till både privata som offentliga platser. Kvinnor däremot ansågs tillhöra de privata rummen, särskilt om man var en kvinna från överklassen. Om borgerliga kvinnor tog sig ut i det offentliga rummet så var det alltid i sällskap av en förmyndare eller en sällskapsdam. Wilhelmina hade en sällskapsdam som hette Ida Uhse. Till skillnad från borgarklassens kvinnor hade kvinnorna från arbetarklassen en större rörelsefrihet. Kvinnorna från arbetarklassen kunde röra sig fritt under dagtid men inte på natten. På kvällen kunde de misstas för prostituerade eller anklagas för lösdriveri. Att vara hemlös och arbetslös var straffbart i slutet av 1800-talet och man kunde dömas till straffarbete.

När vi tittar närmare på Walther och Wilhelminas äktenskap kan vi konstatera att makarna, i stort sett,

lever upp till sina respektive roller. Det nygifta paret von Hallwyl flyttar till en herrgård i Erikslund, en bröllopgåva från Wilhelm Kempe. Där går Wilhelmina in i rollen som mor och husmor. Wilhelmina förväntades under långa perioder själv ansvara för skötandet av gården, eftersom Walther fullföljde sina militära förpliktelser i hemlandet. När det kommer till barnuppfostran, var det mycket vanlig att mödrar från överklassen lämnade omvårdnaden av sina barn till en eller flera barnflickor, barnskötare eller guvernanter. Utifrån det heteronormativa sättet att se på kvinnor förväntas dessa av "naturliga" skäl vara omhändertagande, mjuka, tålmodiga och moderliga. Men av de dokument och vittnesmål som finns om Wilhelmina, framstår hon som en kvinna som hade svårt med moderliga känslor och som hade lite intresse för barnomsorg.

År 1883 tar Walther von Hallwyl chefskapet över familjeföretaget efter sin avlidne svärfar. Han arbetar som verkställande direktör för Ljuse Woxna AB fram till 1905. Walther var mån om sina döttrars uppfostran. Det var angeläget att flickor fick en god undervisning, detta ansågs vara en investering för deras framtida lycka på äktenskapsmarknaden. När Ebba, makarnas äldsta dotter, är fem år gammal skriver Walther ett brev till Wilhelmina där han uppmanar henne att ta sig an dotterns skolarbete.

DISKUTERA:

Vad menar Wilhelmina när hon skriver i sina årsanteckningar att hon känner sig som "en uppbu-ren dansdocka för sin fars pengar"?

Trots att Wilhelmina var en av Sveriges rikaste arvtogerskor så fick hon be sin make Walther von

Hallwyl om pengar, då hon var ”omyndig”. Vad innebär att vara omyndig i det här sammanhanget? Vilket år blev gifta kvinnor myndiga i Sverige?

3. VARDAGSSALONGEN OCH VAPENRUMMET: GENUS

Ebba och Ellen von Hallwyl, två kvinnoöden ([vardagssalongen](#))

Ebba, den äldsta dottern.

Ovanför eldstaden ser ni porträtten på äldsta dottern Ebba med en bok i famnen. Ebba föddes den 15 maj 1866 i Stockholm. Föräldrarna väntade på en liten ”Walther” men det blev aldrig någon pojke i familjen. När Ebba fyller sex år anställs för henne och Ellens räkning en guvernant, alltså en kvinnlig privatlärare. Ebba undervisades i tyska, svenska och franska av guvernanten medan Walther, i den mån han kunde, undervisade henne i matematik.

När Ebba fyller 16 år börjar hon på Wallinska flickskolan. Ebba var en målmedveten student som ägnade stora delar av sin fritid till att bl.a. studera franska, fysik och botanik. När Ebba fyller 18 tar hon



studentexamen på latinlinjen. På klassfotot syns hon i en mörk klänning, ståendes i hörnet med mössan i handen och armen om en kamrat. Skolans föreståndarinna uppmanade flickorna att inte ta på sig sina studentmössor då ”fina flickor skulle hålla dem väl inlagda”. Studentmössan var en statussymbol som enbart tillhörde den manliga världen, enligt många.

Att ta studenten är vanligtvis ett tillfälle till glädje, särskilt om man som Ebba tar studenten med fina slutbetyg. Studenten bitterljuv för Ebba. Hon tilläts läsa på gymnasiet, men när Ebba ber om att få studera vidare på universitetet säger föräldrarna nej. Walther och Wilhelmina menade att en universitetsundervisning inte var någon gynnsam investering, då det skulle påverka Ebba negativt på äktenskapsmarknaden. Universitetsstudierna skulle dessutom ha inneburit att Ebba hade behövt flytta till Uppsala och att hon då hade som student bott med främmande människor.

Året 1876 fick kvinnor tillträde på universitet, men trots det var det länge få kvinnor som tog akademisk examen. Det fanns en oro i samhället om att unga kvinnor nu skulle utbilda sig i högre studier. Samhället ansåg att kvinnorna kunde påverkas moralisk och biologisk negativt av sina studier. Läkarvetenskapen under 1800-talet kopplade samman olika föreställningar till det manliga och kvinnliga könet. Exempelvis, ansågs mäns blod ha högre densitet och att de inre vävnaderna hade en högre fasthet, enligt detta resonemang tyckte man att män var mer rationella och intelligentare än kvinnor. Det var dock inte bara intelligensen hos kvinnor som ifrågasattes, att en kvinna nu skulle ägna sig åt högre studier innebar att kvinnans ”kvinnlighet” var i fara. Om kvinnor nu fick studera universitet fanns risken att de skulle välja bort äktenskapet och även välja bort att bli mödrar, på så sätt riskerade dessa unga studentskor att förlora sin kvinnlighet. Kvinnor ansågs redan ha sin plats i samhället, i det privata rummet som maka och mor.

Trots att högre akademiska studier uteblev, valde Ebba att engagera sig politisk och blev en del av kvinnorörelsen. Hon blir medlem av Fredrika Bremer förbundet och grundar tillsammans med andra kvinnor det moderata kvinnoförbundet år 1915. Ebba gifter sig med löjtnanten Wilhelm von Eckerman 1886 och blir fru Ebba von Eckerman. Paret får fyra barn tillsammans.

Ovan t. v. Ebba tar studenten. Du hittar Ebba von Hallwyl längs till vänster, stående, med studentmössan i handen.

Nedan t.v. Ebba, paret von Hallwyls äldsta dotter, porträtterad av konstnären Julius Kronberg 1895.

Ellen, dottern som går sin egen väg

Närmast dörrarna som vetter mot stora salongen, den pråliga gulddekorerade festrullet, hittar vi ett porträtt på Ellen, Ebbas lilla syster. Ellen föddes 29 juli 1867 och var mycket nära sin stora syster under barn- och ungdomen. Under en balsäsong träffar Ellen Henrik de Maré, son till en brukspatron. Henrik ansågs vara ett gott parti för Ellen och paret förlovar sig. Paret föder en son, Rolf, Ellens ”lilla kära lekkamrat”.

När Rolf var 10 år gammal, flyttade familjen till Berlin, då Henrik hade utsetts till militärattaché vid den svenska legionen. Ellens roll blev numera diplomathustruns och värdinnans, hon vantrivdes i dessa roller. Hennes omgivning ansåg att hon var en mycket överspänd och känslig kvinna, i sin tur ville Ellen ha en nära vän, någon att diskutera livet med.

Rolf får så småningom en informator som hette Johnny Roosval. En manlig privatlärare som studerade konstvetenskap i den tyska huvudstaden. Johnny blev en god vän till både Rolf och hans mor, men vänskapen till Ellen växte så småningom till kärlek. Tillsammans gick de på museum och genom Johnny fick Ellen inspirationen att ta lektioner i teckning och måleri. Vid det här laget var Ellen inte längre lycklig i sitt äktenskap och tog därför det drastiska beslutet att skiljas från Henrik de Maré. I de högre samhällsklasser ansåg skilsmässa vara en skandal. Den som drev en skilsmässa förlorade i regel sin sociala ställning.

Att skiljas i början av sekelskiftet var en mycket komplicerad affär som innebar en skamfläck för alla inblandande. Längre ansågs endast en bevisad otrohet kunna vara skäl till en skilsmässa. På 1800-talet antogs misshandel som ett skäl till separation. Trots att

något så allvarligt som miss-handel förekom i ett äktenskap så innebar inte detta att skilsmässoprocesserna påskyndades eller att separationen för den delen godkändes av de rättsliga insatserna, där kyrkoråd och domstol ingick. Skilsmässan liksom äktenskapet var en kyrklig och en statlig angelägenhet.

Ellen valde att skiljas från Henrik de Maré år 1905. Det tog sju år för henne att få skilsmässan igenom och under tiden tvingades hon att gå i landsflykt utan sin son. Ellen var mycket medveten om att skilsmässan skulle innebära att familjen skulle ta avstånd från henne samt att Rolf skulle glida henne ur händerna. En kvinna som valde att skiljas riskerade att förlora vårdnaden om sina barn eftersom kvinnor inte var lika inför lagen. Det var först när kvinnor blev myndiga på 20-talet som dem fick, precis som männen, rätt till sina barns omvårdnad.

Kvinnor som Ellen kunde även få det ekonomiskt svårt. Lagen gav Henrik de Maré rätt till den förmögenheten som Ellen förde med sig i äktenskapet. Henrik gick dock med på att ge Ellen ett underhåll med villkoret att han kunde dra in pengarna när det passade honom.

Av familjen blev det Irma, den yngsta system, tillsammans med maken Wilhelm von Geijer som tog Ellens parti. Föräldrarna och stora system vände henne ryggen. Man hade kunnat tro att Ebba som nu intresserade sig för kvinnors ställning i samhället, hade kunnat känna ett visst medlidande gentemot sin syster. Enligt Ebba var Ellens beslut ologisk, galet. En ”förnuftig” och ”normal” kvinna skulle aldrig sätta sina egna lustar före sin familj och barn.

Den här familjeskandalen slutar så småningom med försoning. Ellen hade ingen kontakt med sin mor



T.v. Ellen von Hallwyl, porträtterad av konstnären Julius Kronberg 1896.

T.h. Ellen med sonen Rolf de Maré. 1890.



Wilhelmina fram till 1913. Att Ellen kunde försonas med sina föräldrar och i synnerhet med modern, berodde i stort sett på Rolf. Det är han som ser till att Ellen och Wilhelmina träffas i Hildesborg 1913. Under de kommande åren blev förhållandet mellan mor och dotter betydligt bättre. På 20-talet var relationen mellan Ellen och Wilhelmina så gott som återställd.

DISKUTERA:

Vad hindrade Ebba från att utbilda sig till arkitekt? Vilka orsaker eller argument hindrade kvinnor som Ebba till att studera på universitet? Hur ser det ut idag, finns det någon utbildning eller yrke som anses inte passa män eller kvinnor pga. deras kön?

Varför förlorar Ellen sin sociala ställning när hon väljer att skiljas? Varför förlorar Ellen vårdnaden om Rolf? Från och med vilket år fick kvinnor i Sverige behålla vårdnaden om deras barn om de skildes?

Wilhelmina och samlandets genus ([vapenrummet](#))

Wilhelminas samlarintresse började i barndomen då hon en dag fick en liten snäcka av sin far. Samlarintresset fanns länge i Wilhelminas släkt, både hennes mor Johanna Kempe och barnbarnet Rolf de Maré var kunniga samlare.



Ovan: Wilhelmina von Hallwyl på äldre dar.
Nedan: Wilhelmina står och övervakar katalogiseringsarbetet. Bilden togs någon gång under 1920-talet.



Att samla på föremål har länge setts som en manlig aktivitet. Idén om samlaren som en manlig figur finns än idag, trots att kvinnliga samlare har funnits i alla tider. En ”riktig” samlare anses vara en person kan systematisk ordna och söka kunskap kring de samlingar hen skapar. Vissa menar att kvinnliga samlare inte är kapabla till att samla som sina manliga motparter, eftersom kvinnor är mer emotionella och tenderar att inte historiskt förankra sina samlingar. Att kvinnor samlade nedvärderas eller exkluderas kan förklaras med att kvinnligt samlade har uppfattats av omgivningen mer som en sorts konsumtion än ”sann” samlade. Kvinnans roll som konsument etableras under 1800-talet. Då kom kvinnor att bli de främsta konsumenterna i takt med att stora varuhus byggdes i storstäderna.

Wilhelmina von Hallwyl var en systematisk och målmedveten samlare som verkade i en mansdominerad museivärld. Hennes samlade och museiskapande grundade sig i önskan om att skapa ett tidsdokument till eftervärlden. Att endast samla på antikviteter och dyrbara konstföremål intresserade inte Wilhelmina, hon valde även att spara på mindre värdefulla vardagsföremål. Som ett komplement till de samlingsföremålen som huset rymmer skapar Wilhelmina den Hallwylska katalogen. Katalogen består av 78 band, i den är varje föremål fotograferat och beskrivet i minsta detalj. När katalogen färdigställdes 1955, trycktes den i 110 exemplar. Hela katalogen eller delar av den skickades till flera museer runtom i hela världen.

I sina årsanteckningar beklagar sig Wilhelmina bitert över att det är männen omkring henne som oftast får beröm för de saker som hon själv åstadkommit. År 1921, skriver en tidning om ”Greve von Hallwyls samling” trots att det inte var Walther som låg bakom samlingarna eller museet.

DISKUTERA:

I den här delen av lärarhandledningen har vi diskuterat Wilhelminas samlade utifrån ett genusperspektiv. Tycker ni att det finns manligt och kvinnligt samlade? Är Wilhelmina mindre av en kvinna och mer av en man för att hon t. ex samlade på vapen eller samlade för framtiden? Ni kan fördjupa er i ämnet genom att lyssna på första avsnittet av Hallwylska podden, Wilhelminas mu-stasch. Den hittar du [på museets hemsida](#)

Att samla på vapen under Wilhelminas tid var en statussymbol. Vad är det status att samla på idag och ser ni några könsmönster i det samlade? Till exempel, att samla på sneakers vs. att samla på designerväskor? Kan ni hitta några likheter med dagens tänk/trender med hur man såg på samlande i Wilhelminas tid?



Rolf de Maré porträtterad av Nils von Dardel 1914.

4. RÖKRUMMET OCH STORA SALONGEN: SEXUALITET

Barnbarnet Rolf de Maré: homosexualitet och klass (rökrummet)

I detta rum hänger ett porträtt på ett av Wilhelminas barnbarn Rolf de Maré, målad av konstnären Nils von Dardel, en älskare och vän till Rolf.

Rolf de Maré var öppet homosexuell, både familjen och omgivningen visste om hans sexuella läggning. Att Walther och Wilhelmina inte hade några problem med barnbarnets sexuella läggning är något att förundras över. Om vi jämför Rolfs situation med Ellens, så är Rolfs sexuella läggning något privat medan Ellens skilsmässa är något offentligt. Därför väljer Walther och Wilhelmina att ta avstånd från sin dotter när hon utmanar konvensen med sin skilsmässa, men kan umgås med Rolf utan problem eller kritik.

Att vara öppet homosexuell i Sverige kring sekelskiftet var allt annat än enkelt. Samkönade relationer var olagliga och straffbara fram till 1944. Vid sekelskiftet 1900 diskuterades man homosexuella handlingar i samhället. Det är nu som termen ”homosexuell” började att användas flitigt. Eftersom homosexualitet diskuterades flitigt i vetenskapliga, juridiska och litterära texter så växte möjligheterna fram till att skapa en homosexuell identitet. Homosexualitet gick från att vara en olaglig handling till något man är,

alltså en identitet med kulturell gemenskap och med sociala mötesplatser.

Rolf de Maré var ett mål för hån och förakt hos societeten och tidens skvallermedia. Tidningen Fäderneslandet, som i många fall ägnades åt personföljelse hade för vana att öppet peka ut homosexuella personer. Många elakheter riktades mot Rolf och hans älskare, inte minst mot konstnären Nils von Dardel (1888–1943) och dansaren Jean Börlin (1893–1930). Den svenska pressen kom att jaga Rolf och hans älskare under många år.

Trots skrivierna hade Rolf en dubbelt privilegierad ställning jämfört med många andra manliga homosexuella i staden. Det första privilegiet är acceptansen som kommer från familjens sida. Den tillåter Rolf att leva sin sexualitet öppet utan att behöva förtränga sin sexuella läggning. Det andra privilegiet kommer i och med samhällsklassen som Rolf föddes i. Rolf de Maré är en homosexuell man från överklassen. Vi vet att homofobin gick över samhällsgränserna, men till skillnad från en homosexuell från en lägre samhällsklass hade Rolf större möjligheter till frigörelse och mobilisering. Rolf kunde hitta sig till eller skapa "fristäder", alltså platser där han i frihet kunde leva ut sin homosexualitet. Paris var en sådan plats, i Frankrike var homosexualitet inte olagligt.

Klass spelade en viktig roll i frågan om vilka homosexuella som faktiskt bestraffades enligt 1864 års lag om "otukt mot vad naturen är". Av de fall som ledde till fängelsestraff är män från de lägre klasserna överrepresenterade. Det har konstaterats att homosexuella män i högre grad hade romantiska relationer som överskred klassgränserna än vad heterosexuella män hade. Eftersom heterosexuella relationer var socialt accepterade så var de även offentliga. Att heterosexuella relationer var offentliga innebar att även de kunde kontrolleras hårdare.

DISKUTERA:

Varför hade Walther och Wilhelmina överseende med Rolfs sexualitet men inte med Ellens skilsmässa?

Ange orsakerna till att Rolf de Maré kunde leva sin homosexualitet öppet jämfört med majoriteten av de manliga homosexuella i staden.

Soldatprostitutionen vid Berzelipark och den "svarta boken" ([stora salongen](#))

Under sent 1800-tal var Stockholm en stad med bristande infrastruktur, där det bland annat fanns gytjtjuga parker med sparsam belysning. Det är just i mörkret som det försiggick aktiviteter som utmanade samhällets normer. För stadens manliga homosexuella var mörka parker en plats där de kunde mötas. I Stockholm möttes homosexuella bland annat vid



Flottist. Skeppsholmen, 1912. Läns museet Gävleborg.

Berzelii Park, Nybrokajen och Kungsträdgården. Till dessa mötesplatser sökte sig även soldater, flottister och hästgardister som var mycket populära bland herrarna med sina stiliga uniformer.

De främsta anledningarna till att människor väljer att prostituera sig eller tvingas till prostitution är fattigdom och nöd. Att soldater sökte sig till prostitution var ett sätt att dryga ut dåliga löner. Många av de soldater som valde att prostituera sig till andra män var i själva verket heterosexuella. Homosexuella som köpte sex av soldater verkade inte ha några problem med att de prostituerade var ibland hetero. Det är inte heller uteslutet att män som själva ansåg sig vara heterosexuella valde att köpa sexuella tjänster från andra män.

Soldaterna som prostituerade sig träffade sina kunder på gatorna och på stadens urinoarer, urin-ärarna i sig kom att ha en betydande roll i hur homosexuella män kom i kontakt med varandra. Urinoarer klottrades ner med kontaktannonser och sexuella anekdoter. En man som katalogiserade Wilhelminas samlingar, Bengt Claudelin, antecknade ner klottret som förekom i stadens urinoarer. Clau-

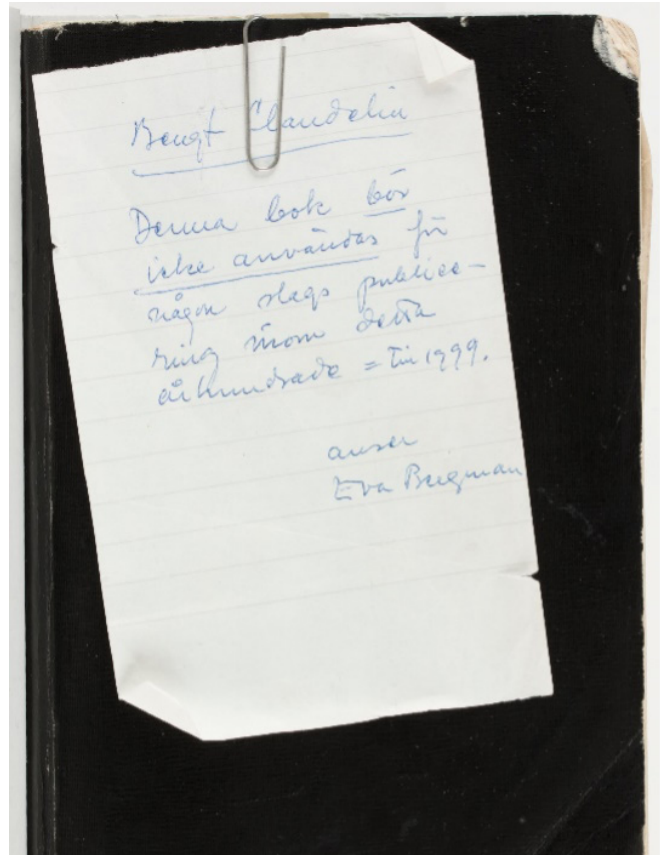


Bengt Claudelin i palatsets tavelgalleri.

delins första anteckningar kom att samlas i den svarta boken som idag förvaras i museets arkiv. Claudelins anteckningar blev fler och resulterade i det vi idag kallar för klotterböckerna. I böckerna har Claudelin dokumenterat klottret med plats och datum. Klottret i urinoarerna syftade på sexuella upplevelser, fantasier och önskemål. Museets första chef, Eva Bergman, ansåg att innehållet i böckerna var så pass skandalöst att den inte fick nå allmänheten förrän tidigast efter 1999.

Soldaterna hade ett dåligt rykte i staden, de ansågs vara "alkoholiserade bråkståtar". Homosexuella män i sin tur var föraktade och ansågs vara ett hot mot sedligheten. År 1608 kom en lag som förbjöd all sorters sodomitiska handlingar. Ordet sodomi härstammar från den bibliska historien om Sodom och Gomorra. Den refererar ursprungligen till att tillfredsställa könsdrifter genom avvikande sexuella praktiker, såsom homosexualitet.

Manlig prostitution var absolut inte lika hårt reglerad som kvinnlig prostitution, men redan på 1830-talet skickades konstaplar i staden till att övervaka urinoarerna vid Nybroplan för att hindra den här typen av möten från att inträffa. Liksom med kvinnlig prostitution så var omgivningen rätt så medveten om att soldatprostitution förekom. I en artikel i tidningen Arbetaren på 50-talet, berättas det om ett brev som



Claudelins första anteckningsbok, "den svarta boken".

förekom i ett sexualvetenskapligt arkiv där en adelsdam boende på Karlavägen i början på 1900-talet studerade den homosexuella trafiken. Tillsammans med sina väninnor satt hon, i en nedsläckt våning, och spanade på aktiviteten utanför.

DISKUTERA:

Mode är symbolisk och starkt kopplad till genus. Många soldater som prostituerade sig använde just av sina uniformer för att signalera att de var "tillgängliga" för kunder. Kan du komma på andra symboler som homosexuella har använt genom tiderna för att hitta varandra i det offentliga rummet?

Varför anser ni att amanuens Claudelin valde att dokumentera klottret på urinoarerna. Kan vi lära oss något om människans sexualitet genom att studera hans klotterböcker? Lyssna gärna på [Hallwylska podden](#), 9:e avsnitt, Bekantskaps sökes för fördjupning i ämnet.